KONRAD MÄGI JA KUNSTIÜHING «PALLAS»

Eha Ratnik

Konrad Mäel on silmapaistev koht, omamoodi ankrupositsioon kunstiühingu «Pallas» tekkimise ja kujunemise loos. Kui poleks olnud K. Mäge, siis poleks tõenäoliselt olnud ka «Pallast», vähemalt mitte tema pallaslikus tähenduses. Mingi kunstiorganisatsioon võinuks ju tekkida nagu tekkis Tallinnas «Vikerla» ja «Siuru», aga kui kauaks? «Vikerla» ja «Siuru» ju lagunesid peagi. Ja kas ülikoolilinna Tartusse? Viimasel oli «Pallase» huvideringi avaruse ja sügava vaimsuse kujunemisel siiski oluline tähtsus. Tartus töötas küll sel ajal Jaan Koort, kes oli äsja kodumaale saabunud, kuid teda haaras siin eelkõige loominguline tuhin ning organisatsioonilised huvid jäid tagaplaanile. K. Mägi oli pärast 1912. a. kevadel Pariisist kodumaale naasmist jõudnud omal nahal tunda siinse ääremaa kunstielu halli üksluisust. Kuid ta oli ka suutnud selle vastu võitlemiseks koondada enda ümber väikese kunstihuviliste ringi, kellest sai alus tulevasele «Pallasele».

Oktoobrijärgsel plahvatuslikul loomistungilisel ajal formeerub k.-ü. «Pallase» liikmeskond. 21. jaanuaril 1918 kinnitatakse ühingu põhikiri. Seal loendatakse ühingu liikmeid 10: kunstnikke, kunstiõpilasi ja -huvilisi. Esimeste hulgas J. Einsild, V. Kangro-Pool, K. Mägi, siis M. Pukits ja A. Tassa, kes mõlemad sel ajal on oma kunstnikukutsumust minetamas, ning A. Vabbe. 11-ndana lisandub asutajaliikmete hulka ühingule nimepanija F. Tuglas.

Kuigi ühingu esimeheks saab tugeva seltskondliku närviga ideedetulvaline, kuid püsimatu Aleksander Tassa, kes ise selleks ajaks on novelle kirjutama hakanud, kujuneb ühingu suurimaks autoriteediks Konrad Mägi. Kunstniku suhted ühinguga (aastail 1918—1925) on mitmelaadilised. Säilinud arhiiviandmetest ilmneb, et aastal 1918 ja tõenäoliselt ka 1919 oli K. Mägi ühingu aseesimees, 1920. a. kohta teated puuduvad, 1921. a. oli ta revisjonikomisjonis, 1922. a. sügisel ja 1923. a. kevadpoolel täidab esimehe kohustusi, 1923. a. kuulub taas revisjonikomisjoni, aastail 1924 ja 1925 ei kuulu juhatuse koosseisu. K. Mäe kui kunstniku mõjuvõim «Pallases» on osalt seletatav ühingu kavandatud profiiliga. Kuigi «Pallas» asutati üldisema kunstiühinguna, oli tema peamiseks ülesandeks kujutava kunsti edendamine, sellele rahva kultuurielus kindlama koha kättevõitmine. Et ta neil asutamisjärgseil küllaltki heitlikel aegadel selliseks ka kujunes — kindla sisekorra, vajaliku distsipliini ja ulatusliku kunstiprogrammiga ühinguks, selles on olulisi teeneid Konrad Mäel. Tema isiku iseloomustamiseks märgib F. Tuglas: «nurgeline nägu, sapine elevus ja kõige boheemitsemise kõrval ikka jälle esilelöövpraktiline meel.»[1] R. Paris teatab, et Konrad Mäel oli Tartu kunstiküsimuste lahendamises juhtiv, keskne koht. Kuid ta isik jäi sageli varjatuks, sest avalikkuse ees teotsesid teised, kelle tegemisi juhtis Mägi.[2] Edasi kirjutab R. Paris: «Juba esimesest kokkupuutest alates ta suutis tekitada paljudes poolehoidu ja äratada tähelepanu oma arvamuste ja veendumuste vastu. Seda põhjustas ta iseloom, rikkalikud elukogemused ja huviavarus.»[3] K. Mäe juhtivale osale ühingus viitab ka J. Püttsep: «Mäe käes oli ühingu rahakott. Tema oli seal kõige suurem autoriteet.»[4] Kui K. Mäge võrrelda ühingu esimehe A. Tassaga, kes meie kunstiajaloos on tuntud rahutu otsijana, mitmete ettevõtmiste algatajana, kuid neist ka kiiresti tüdinejana, siis K. Mägi oli see mees, kes oma püsivusega, orienteerumisega reaalsetes võimalustes ja perspektiivitundega viis kavandatud üritused soovitud eesmärgile.

K. Mäe ajal elas k.-ü. «Pallas» läbi mitu arenguetappi. Kunstniku panus neisse on erinev.

Ühingu asutamisaastast ei pärine peale põhikirja mustandi muid arhiiviandmeid. Ühingu tegevus realiseerub suhteliselt tagasihoidlikult: paar kunstinäitust ja üksikud loengud. Kavandatakse muidugi rohkem, kuid okupatsiooniaja tingimustes jääb see kõik teostamata. K. Mäe panus sel ajal on eeskätt ühingu näitustest innustav ja eeskujuandev osavõtt. Ajal, mil ühingul puudub oma katusealune, on just tema sõpruskond see, kes pakub ulualust ühingu koosviibimisteks.

Ühingu jaoks murranguliseks kujuneb K. Mäe tegevus Eesti Töörahva Kommuuni ajal (1918. a. lõpp, 1919. a. algus). Tema oli see mees, kes viis algselt koosseisult ja selletõttu mõneti ka tegevuselt küllalt kitsa ühingu tihedasse kontakti Kommuuni poolt asutatud ja Jaan Koorti juhtimisel töötava kunsti- ja kultuuriajalooliste kogude kaitse osakonna inimeste ja tegevusega. K. Mäe revolutsiooniline meelsus oli tuntud juba 1905. a. Peterburis ja ilmnes ka Soome päevil, mil ta liikus E. Sõrmuse seltsis, oli oma korteri lubanud enamlaste-pagulaste salakonverentsi kohaks ning aidanud nende protokolle ja tegevuskava ümber kirjutada.[5] Pallaslaste lülitumine kunstikaitse töösse toob ühingule järgnevalt palju kasu: tegevusväli avardub, tutvutakse paljude uute inimestega, ka saab ühing osakonna ruumides Lossi t. 3 endale peavarju. «Pallas» väljub oma suletusest ja hakkab tugevasti mõjutama kultuurielu; see ilmneb peamiselt järgneval ajaloolisel etapil — rahutul 1919. aastal. 1919. a. kevadel kavandab ühing oma kevadnäitust. Rohkete kutsutud külalisesinejate tõttu näib sel olevat ka maa kunstijõude koondav ülesanne. Et K. Mägi suhtub energiliselt näituse korraldamisse, näitab tema arvukate maalide kõrval osavõtt ka kunstnikke ühendavast peost. Just sellest tuluõhtust «Vanemuises» pärinebki kunstiajalukku läinud kuulus K. Mäe ja A. Starkopfi hispaania tants, kus K. Mägi tantsib «koketeeriva hispaanlanna osa: roosas tüllundrukus, puudri alt sinava habemetüükaga, suus punane roos».[6] K. Mägi oli siis 41 aastane — kadestamisväärne vitaalsus.

Ühingu 1919. aasta tõsisemaks ettevõtmiseks saab kunstikooli asutamine. Sellega alustati kohe juba kevadnäituse ajal ja seepärast võib arvata, et näitusele maa silmapaistvamate kunstnike kokkukutsumine võis olla seotud ka üldisemate kunstiprobleemide, sealhulgas ka kunstihariduse küsimuse lahendamisega. 5. juunil 1919. a. moodustati kooli asutamise 3-liikmeline komisjon koosseisus J. Einsild, K. Mägi, A. Tassa.[7] Kunstikool, mis avatakse 1. oktoobril 1919. a., hakkab tööle teatavasti K. Mäe juhtimisel. Siitpeale seondub K. Mäe organisatsiooniline tegevus peamiselt kooli väljaarendamisega. Oma algaegadel on aga kool tihedalt seotud ühinguga ja etendab järgnevail aastail (1920—1922) väga olulist osa ühingu elus.

Aastail 1920—1922 arendab k.-ü. «Pallas» maa ainukese kunstiorganisatsioonina erakordselt intensiivset tegevust. Endiselt toimuvad kunstinäitused, millest nüüd kutsutakse osa võtma ka juba kunstikooli õpilasi. Nii meenutab prof. A. Vardi, et kord oli K. Mägi talle käe õlale pannud ja öelnud, et aeg on esinema hakata![8] See oli kutse k.-ü. «Pallase» näitusele.

Ka loengud ja kirjanduse- ning muusikaõhtud, mida ühing sel ajal regulaarselt korraldas, olid õpilastele soovitatud. Prof. A. Vardi märgib, et need õhtud olid ülimalt harivad oma sügava vaimsusega, kaasakiskuva ja omapärase kunstiatmosfääriga. Nende õhtute hulgas kerkib erilisena esile üks — Nõukogude Venest küllasõitnud nn. «punase viiuldaja» Eduard Sõrmuse viiuliõhtu 1922. a. algul. Pärast ametliku kontserdi nurjaajamist «Bürgermusses» oli see K. Mäe kutsel jätkunud «Pallase» klubis. Tagajärjeks oli kodanluse pahameeleavaldus «Pallasele» ja isegi ähvardus kooli sulgeda, ning «Pallase» poliitilise palge «roosaks» tembeldamine. Selle sündmusega seoses öeldakse K. Mäe kohta, et ta oli julge mees ja ühingu vaimne juht.[9] Temas tuleb ilmselt näha ka diplomaati, kes antud tingimustes oskas ühingut, kooli ja oma tõekspidamisi tulemusrikkalt kaitsta. Ühingu tegevusele annavad 1920-ndate aastate alguses värvikust klubiõhtud, mida hakati regulaarselt korraldama pärast Jaani t. 16 ruumide (hilisem kohvik «Central», praegune Ülikooli t. raekoja taga — maja hävinud) üürimist ja remonti 1919. a. Need olid esinduslikud ruumid, kus oli

suur kaminasaal, milles korraldati näitusi jm., piljardituba, söögisaal, raamatukogu jt. ruume. Kujunesid välja kindlad sisekorra reeglid, mis tagasid omavahelises suhtlemises kindla korra ja distsipliini ning millest kinnipidamisel oli üheks kindlamaks autoriteediks taas K. Mägi. Klubiõhtutele lülitas ta ka kooli vanemad õpilased, kes oma mälestustes meenutavad K. Mäge neil puhkudel kui üht sõnamõjukamat ja samas ka hoolitsevat vanemat kolleegi.

Tundub, et K. Mägi organisaatorina ei hajutanud oma jõudu, huvi ja tähelepanu, nagu see oli omane A. Tassale, vaid koondas neid ja oskas seejuures leida ka eesti tollase kunstielu mitmelaadsetes otsingutes peasuuna. Siin tahaks märkida K. Mäe kui initsiaatori osa kunstnike II kongressi kokkukutsumisel «Pallase» ruumides 9. okt. 1921. a., mil otsustati kunstnike keskorganisatsiooni asutamine. Järgnevalt töötataksegi välja Eesti Kujutavate Kunstnikkude Keskühingu (EKKKÜ) põhikiri, mis kinnitatakse 14. III 1922. a.[10] See oli samm, millega k.-ü. «Pallas» andis ära oma senise juhtpositsiooni eesti kunstielus, kuid edasisi perspektiive arvestades oli see vajalik. K.-ü. «Pallas» oli töötanud seni edukalt. Oma kooli kaudu võis ta kujuneda ja kujuneski maa tugevaimaks kunstiorganisatsiooniks. Kuid oma asukoha tõttu, pealinnast eemal, ei suutnud ta valitsuse ees vajalikul määral kaitsta kõigi kunstnike loomingulisi, majanduslikke ja poliitilisi huve. Nende probleemide nägemine, mõistmine ja vajaliku lahenduse leidmine kõneleb kunstiühingu «Pallas» juhtide, nende hulgas ka K. Mäe realiteedi-, perspektiivi- ja vastutustundest.

Üha kasvav koolikoormus ei võimaldanud K. Mäel ühingu igapäevaste asjadega enam endiselt tegelda. Üsna enam olid läinud need küsimused, ka rahaasjad, A. Tassa otsustada. 1922. a. sügisel ilmnesid eriti teravalt ühingu mõneti üle jõu elamisest tulenenud rahalised raskused, suruv võlakoorem. Ja kui A. Tassa väsinuna, tüdinuna ja edule lootuse kaotanuna loobus ühingu esimehe kohast 1922. a. septembris, siis oli Konrad Mägi see, kes kooli juhtimise kõrval võttis enda kanda ka ühingu juhtimise kuni järgmise juhatuse valimiseni 1923. a. kevadel. Ta oli mees, kellele võis loota, kes hädas õla alla pani. K. Mägi päästis sellega «Pallase» hingusele minekust, kuid tema tegevusele endist hoogu enam anda ei suutnud. See oli ka maa üldise majanduskriisi tingimustes aastail 1923—1924 üsna mõeldamatu. Neil aastail, mil ühingut juhtisid 1923. a. M. Pukits ja 1924. a. V. Mellik, oli selle tegevus ajutiselt soikus ja K. Mägi ühingust juba eemale jäänud.

K. Mäe panus k.-ü. «Pallase» kujunemisele ja tegevusele oli niivõrd suur, et tema surma-aastapäeva 15. augustil tähistas ühing igal aastal õise tõrvikute rongkäiguga läbi linna kunstniku kalmule Peetri surnuaial. Vastavas taotluses politseiprefektile on ikka märgitud, et rongkäigust võtavad osa ainult ühingu liikmed.[11]

[1] F. Tuglas. Mälestused. — Teosed VIII. Tallinn, 1960, lk. 292—293.

[2] R. Paris. Konrad Mägi. Tartu, 1932, lk. 172.

[3] Sealsamas.

[4] J. Püttsepa andmed 1. XII 1970.

[5] G. Suits. Konrad Mägi. — «Looming», 1925, nr. 7, lk. 572.

[6] F. Tuglas. Konrad Mägi. — «Looming», 1925, nr. 7, lk. 568.

[7] R. Paris. Konrad Mägi. Lk. 190.

[8] A. Vardi andmed, oktoober 1967.

[9] J. Püttsepa andmed, 1. XII 1970.

[10] ORKA, f. 3971, nim. 1, s.-ü. 2, l. 21.

[11] ORKA, f. 3953, nim. 2. s.-ü. 3, l. 33.

43. Kunstiühingu «Pallas» asukoht Jaani t. 16.

44. Pallaslasi 1919. aastal.

45. Konrad Mägi. Saadjärv. Õli. Umb. 1923—1924.

46. Konrad Mägi. Varemed. Capril. Õli. Umb. 1922—1923.

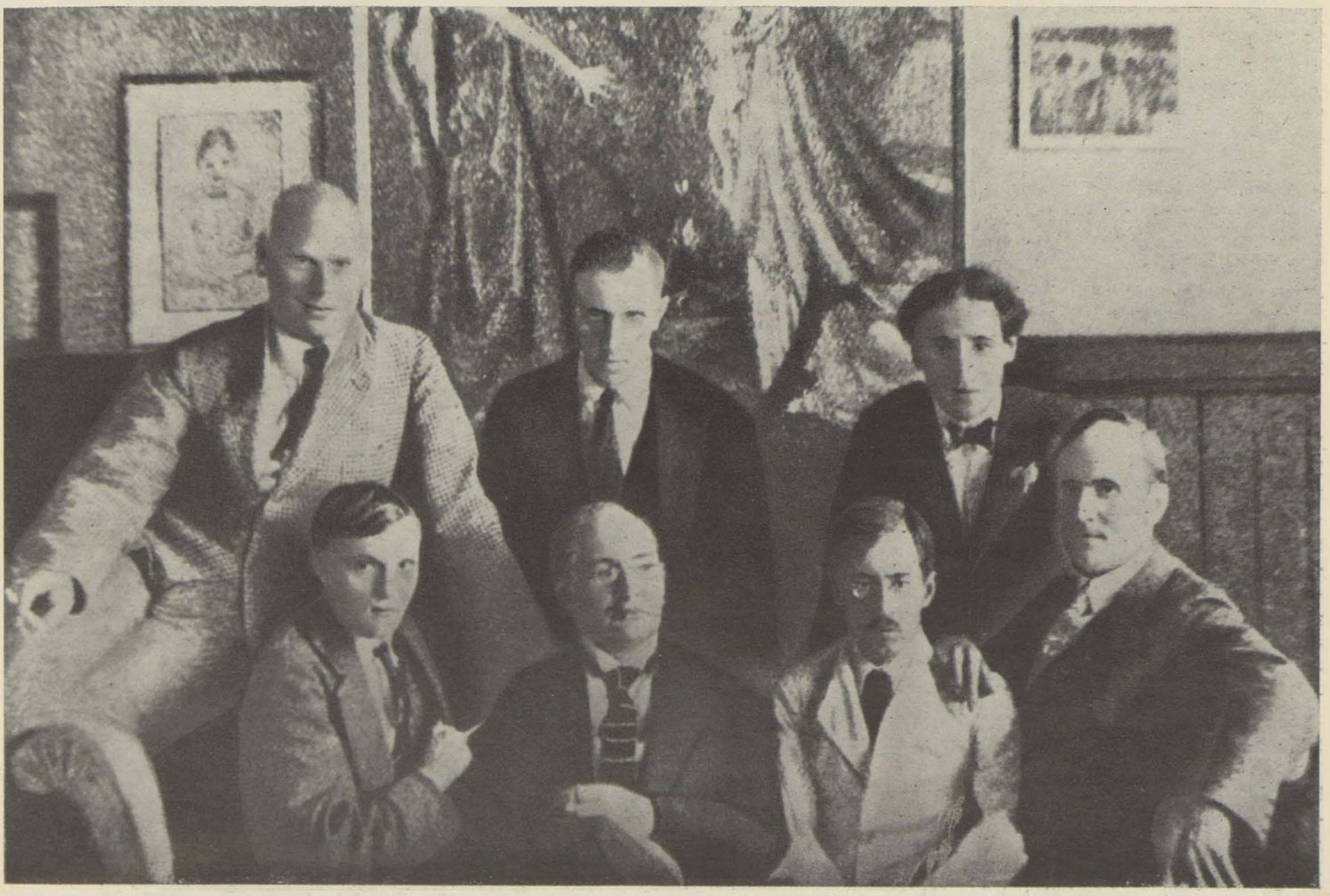

45

46